

Jeopolitik Kayma: Denge Kuşaklarından Geçit Bölgelerine*

Emre BAYSOY**

Özet

Jeopolitik her zaman tartışmalı bir kavram olmuştur. Geçerli bir analiz biçimi ya da yöntemi olup olmadığının yanı sıra, çeşitli jeopolitik yaklaşımlar arasında da jeopolitiğin ne olduğu konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Dahası jeopolitiği savunur görünen görüşler, ya coğrafyadan hareketle jeopolitiği sabit bir olgu olarak kabul ederek on dokuzuncu yüzyıldakine benzer iki boyutlu bir görüş geliştirmekte ya da yirmi birinci yüzyılın başındaki gelişmeleri klasik jeopolitik terimler ve modeller ile ifadelendirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı söz konusu tartışmalara teorik açıdan ışık tutmak; yine teorik açıdan jeopolitiğin dinamik, değişken ve üç boyutlu karakterine, küreselleşme fenomeninin hem arka planını hem de mücadele cephesini oluşturduğu savıyla, vurgu yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Jeopolitik Kayma, Geo-stratejik Bölge, Geçit Bölgesi, Santral Devlet

Geopolitical Shift: From Shatter Belts to Gateway Regions

Abstract

Geopolitics has always been a disputable concept. Apart from the disagreements about whether it is an eligible method of analysis, there are also debates among the various approaches in terms of what geopolitics is. Moreover, some approaches determine geopolitics either regarding as a substantive, two dimensional or a geographical phenomenon such as in the 19th century or try to apply in classical terms and models to explain the developments of the early 21st century. The aim of this study is to sort out these disputations with the claim that geopolitics generate the both background and the front side of the struggles within the globalisation phenomenon while arguing that geopolitics is a dynamic, flexible and multidimensional concept.

Key words: Geopolitics, Geopolitical Shift, Geo-strategic Region, Gateway Region, Exchange States

Jeopolitik, genel kanının aksine, birçok boyuta sahip, hem kavramsal açıdan hem de pratikte son derece dinamik bir analiz biçimidir. Jeopolitiğin anlamı, jeopolitik ile ilişkilendirilen konular ve pratikteki uygulamalar, çeşitli konjonktürlere yakından bağlıdır. Dolayısıyla, jeopolitiğin belli bir tarihsel döneme ait olduğunu varsayarak, özellikle 1991 sonrasında baskın paradigma haline gelen küreselleşme söylemiyle jeopolitiğin modası geçmiş bir analiz yöntemi olduğunu ileri sürmek, yanlış ve yönlendirici olmanın ötesinde, yaşanan jeopolitik mücadelelerin pasif bir parçası durumuna gelmek anlamına gelebilmektedir. Bu nedenlerle jeopolitiğin günümüz güvenlik ve ekonomi politik ortamındaki yerini teorik açıdan değerlendirme gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Jeopolitiğin günümüz gelişmelerini açıklamaktan uzak olduğu tezinin karşısında, jeopolitik çözümlenmeyi savunan diğer bir görüş ise jeopolitiği kısıtlı ve iki boyutlu bir şekilde kavramsallaştırmaktadır. Özellikle enerji konusunda görülen iki boyutlu jeopolitik anlayışı ironik bir şekilde, zıt görüşte olduğu küreselleşmecî yaklaşımın argümanlarını bir noktaya kadar güçlendirmektedir. 19. yüzyıl jeopolitik uygulamalarına örnek oluşturacak

*Bu makale yazarın “Bölgeselcilik Olgusu Çerçevesinde Doğu Akdeniz’in Yenilenen Jeopolitiği” başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: ebaysoy@nku.edu.tr

şekilde, iki boyutlu jeopolitik anlayışı, mekân ve zaman düzlemlerinde yalnızca stratejik maddelerin kaynak ve ticaret yollarının önemine odaklanarak, kapsamlı bir çözümlene sunmaktan uzak olmaktadır. Oysa jeopolitik, stratejik “coğrafyaların” kontrol edilmesinden öte, siyasal “mekânın” siyasal kararlar, olaylar ve olgular üzerindeki etkisi ile, daha doğrusu birbirleri arasındaki etkileşimleri ile ilgilenir. “Güvenlik” olgusunun ve uygulamalarının “genişlediği ve derinleştiği” görüşü çerçevesinde bu nokta gerçek ifadesini ve anlamını bulmaktadır.

Jeopolitiği savunan ve karşı çıkan iki ana akımın ortak özelliği, iki görüşün de (coğrafya merkezli bir ön kabulün sonucu olarak) jeopolitiği, statik ve değişmez unsurların etkili olduğu bir alan olarak görmeleridir. Buna göre her ne kadar jeopolitiğin sabit ve değişken unsurları bulunsada, jeopolitiğin genel olarak hantal bir dinamizme sahip olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, hem savunucuları hem de “muhalifleri” tarafından jeopolitik, coğrafya merkezli ve uzun tarihsel kalıplara sahip bir birikimin güncel politikaya etkisi şeklinde anlaşılmaktadır. Yine bu anlayışa göre, örneğin bir bölgenin sahip olduğu jeopolitik özellikler değişmemektedir. Oysa jeopolitiğin değişkenlik üzerine kurulu olduğu, sabit özellikler yanında ve onlardan daha önemlisi çok çeşitli dinamik boyutların etkili olduğu görüşü bu çalışmanın ana argümanını oluşturmaktadır. Buradan hareketle “jeopolitik kayma”ların (geopolitical shift) olası olduğu, bu kaymalara neden olan etkilerin mücadeleye açık olduğu noktaları üzerinde durulacak diğer konulardan olacaktır.

Makalede ilk olarak jeopolitik, siyasal coğrafya ve jeostrateji gibi kavramların çeşitli tanımları ve birbirleri arasındaki farklılıklar tartışılacaktır. İkinci olarak, söz konusu siyaset-mekân ilişkisini açıklayabilmek için bu kavramların bölgesel bir perspektifte yansımaları incelenecektir. Üçüncü olarak jeopolitik kayma, ve bu kaymaya yol açan, etki eden unsurlardan hareketle jeopolitik değişme ve yenilenmenin ne anlama geldiği sorusuna cevap aranacaktır. Son olarak jeopolitik yenilenmeye örnek olarak bir önceki “denge kuşaklarının” “geçit bölgelerine” dönüşümü/dönüştürülmesi üzerinde durularak, özel bir bölgeye odaklanmadan ve tekil olaylar üzerinde ayrıntılı ve betimleyici bir şekilde durulmadan üç boyutlu jeopolitik anlayışın bir örneği sunulacaktır.

Jeopolitik, Siyasal Coğrafya ve Jeo-Strateji Kavramlarının Belirlenmesi Üzerine

Jeopolitik en yalın ve genel haliyle siyasal mekân olarak tanımlanabilir. Jeopolitik, “devletin mekâna bakarak ve mekândan hareketle çevreyi yorumlamasıdır”.¹ Jeopolitik dar anlamda coğrafyanın, geniş anlamda ise mekânın, devletler başta olmak üzere politik olgular üzerindeki etkisi bağlamında anlam kazanmaktadır.

Jeopolitik terimi ilk kez Rudolf Kjellen tarafından 1899 yılında kullanılmıştır. Bu kavram, coğrafi zorunlulukların ya da şartların devletlerin davranışları üzerindeki etkilerinin ne olduğunu ortaya koyan ve söz konusu coğrafi temel (değişmez) gerçeklerin neler olduğunu araştıran bir disiplin olarak anlaşılmıştır.² Böylelikle “geleneksel jeopolitik”, uluslararası ilişkilere şekil veren yapısal (coğrafi) zorunlulukların neler olduğunu belirlemeye yönelmiştir. Ancak günümüzde bu tür bir coğrafi gerekircilik (determinizm) anlayışı yetersiz kalmaktadır.³ Her ne kadar jeopolitik coğrafyanın politika üzerindeki etkisi olarak ifade edilse de, asıl önemli olan coğrafyanın içindeki insan

¹ Okman, Cengiz, Bölgesel Tehdit Analizi Dersi, SAREN Ders Notları, 2009-2010.

² Taylor, Peter J., Political Geography of the Twentieth Century, Belhaven Press, London 1993, s. 33.

³ Aynı yerde.

faktörüdür.⁴ Dolayısıyla jeopolitik, sosyo-politik bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Coğrafyanın katı bir gerekircilik sonucu politik yapıyı belirlemesinden çok, devletlerin içinde buldukları coğrafi mekâna atfettikleri anlam ve önem, jeopolitiğin unsurlarından olmaktadır.⁵ Coğrafya, politik koşullara göre jeopolitik düşüncenin zaman zaman ağırlık noktası olabilmekte ve bazı durumlara göre ise başka faktörler ön plana çıkabilmektedir. Bu noktada önemli olan jeopolitiğin bir çeşit politik kararlar manzumesini ifade etmesidir. Politik algılamalar ve nedenler öncelik alanlarını veya önemli faktörleri belirlemektedir. Böylelikle jeopolitik, devletlerin stratejilerini oluştururken, küresel güç dağılımını göz önüne almalarını da ifade etmektedir.⁶

Bu noktada “siyasi coğrafya” ve “jeopolitika” terimleri arasındaki fark üzerinde durmak gerekmektedir. Siyasi coğrafya, “coğrafyanın bir kolu olarak”⁷, siyasi faaliyetlerin mekâna bağlı olarak değişikliklerini incelemektedir. Yeryüzünde siyasi bölgelerin dağılışı, siyasi bakımdan neden önem kazandıkları veya geri planda kaldıkları, coğrafi etkenler ile bunların mekân dâhilinde karşılıklı ilişkileri siyasi coğrafyanın alanına girmektedir.⁸ Cohen’e göre de geleneksel siyasi coğrafya anlayışı, “coğrafi yapılar ve perspektifler ile uluslararası politika arasındaki etkileşimin analiz edilmesine dayanmaktadır.”⁹ Siyasi coğrafya, bir devletin egemenlik sahası, yani ülkesi ile halkı ve insan topluluklarının meydana getirdiği organizasyonları incelemektedir.¹⁰ Ülkelerin nüfus miktarları, nüfus artış hızları ve bu artışın kalkınma ile ilişkisi, nüfus yoğunlukları, devletin tarım, sanayi, ticaret ve ulaşım faaliyetleri ve bunların ne derece gelişmiş olduğu, devletlerarası siyasi paktlar, bloklar vs. bu bağlamda incelenen konuları oluşturmaktadır.¹¹ Jeopolitiğin ilk teorisyenlerinden olan Karl Haushofer’e göre, jeopolitik daha dinamik bir olgu olurken, siyasi coğrafya ise statik ve betimleyici bir disiplindir.¹² “Haushofer ve onun kurduğu ekolü takip eden diğer araştırmacılar, jeopolitiği mütemadiyen dinamik bir ilim olarak tasvir etmişler; katiyen siyasi bir şartın uzun zaman kalabileceğini kabul etmemişlerdir.”¹³ Sonuç olarak siyasi coğrafya, coğrafi özelliklerin devletlerin hayatı üzerindeki etkilerini incelerken, jeopolitik siyasal olayların mekânla olan ilişkileri ile bu ilişkilerin yeryüzüne etkileri ve tepkilerini incelemektedir.¹⁴

“Jeopolitik, yöntem açısından da siyasi coğrafyadan farklılaşmaktadır. Jeopolitik coğrafi bir siyasettir (a geographical politics) yani coğrafi değil siyasal bir bilimdir. Halbuki siyasi coğrafya bir çeşit ekolojidir. Siyasi olayların mekânla karşılıklı münasebetlerini, coğrafi görüş içerisinde incelemektedir.”¹⁵

Jeopolitiğin coğrafyadan çok siyasal mekân ile ilgili olduğuna gösterilebilecek bir diğer örnek ise, eleştirel jeopolitik yaklaşımında kendini göstermektedir.¹⁶ Eleştirel

⁴ Grygiel, J. J., Great Powers and Geopolitical Change, Md.: Johns Hopkins University Press, Baltimore 2006, s. 22.

⁵ Genellikle coğrafya, ya temel ve tek belirleyici (determinist) ya da tamamen ilgisiz bir şekilde ele alınmıştır.

⁶ Nayar, Baldev R., The Geopolitics of Globalization, Oxford University Press, New Delhi 2007, s. 7.

⁷ Göney, Süha, Siyasi Coğrafya, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1993, s. 1.

⁸ Aynı yerde, s. 3.

⁹ Cohen, Saul B. “Geopolitical realities and United States foreign policy”, Political Geography, Cilt 22, No 1, 2003, s. 3.

¹⁰ Göney, a.g.e., s. 6.

¹¹ Aynı yerde.

¹² Göney, a.g.e., s. 18.

¹³ Aynı yerde.

¹⁴ Göney, a.g.e., s. 20.

¹⁵ Aynı yerde.

¹⁶ Bu ekolün temsilcilerinden olan Gearoid Ó Tuathail ve Simon Dalby’e göre, coğrafya önceden verili bir faktör olarak politikayı mutlak olarak belirlememektedir. “Mekân” güç ilişkileri doğrultusunda inşa

jeopolitiğin bir temsilcisi olan John Agnew'in (1999) belirttiği gibi, coğrafi gerekircilik (determinizm) anlayışında dünya farklı bölgelere bölünmekte ve bölgeler ise homojen bloklar olarak sahip oldukları coğrafi ve kültürel özelliklere göre kavramsallaştırılmaktadır. Bu durumu Agnew "karasal tuzak" (territorial trap) olarak adlandırmaktadır.¹⁷

Özetle söylemek gerekirse devletlerin güvenlik algılamalarını ve anlayışlarını coğrafya dışında mekânsal bakımdan neyin ya da nelerin etkilediği önemli olmaktadır. Bu noktadan hareketle, jeopolitiğin bir soyutlama biçimi olduğu söylenebilir. Söz konusu soyutlama mekânsal boyuta referansla gerçekleşmektedir. Soyutlama eylemini oluşturan ve etkileyen tüm unsurlar jeopolitiği oluşturmaktadır. Bu nedenle jeopolitik "sosyal olarak inşa"¹⁸ edilmektedir. Söz konusu inşa sürecinde ise coğrafi, politik, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel etmenler rol oynamaktadır. Sayılan bu etmenlerden bazıları ise konjonktürel olarak zaman zaman diğerlerine oranla ağırlık kazanmaktadır. Örneğin bir devletin ya da genel olarak devletlerin jeopolitik anlayışları bir dönem askeri mülahazalardan hareketle belirlenirken, başka bir dönem ekonomik çıkar ve amaçlar tarafından şekillenebilmektedir. Bu duruma "jeopolitik unsurların nöbet değişimi"¹⁹ adı da verilmektedir. Ancak bu durum jeopolitiğin, tamamen algılayan birimin görelî algısına bağlı olduğu sonucunu doğurmamaktadır. Nesnel temel esaslar üzerindeki algılama ve yöntem farklılıkları daha isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Genel kabule göre jeopolitiği oluşturan unsurlar klasik ayrıma göre, değişen (sosyo-kültürel, ekonomik, politik ve askeri unsurlar) ve sabit [(ülke veya bölgenin sınırları, arazi (coğrafi bütünlük, fiziksel yapı), ülkenin dünya üzerindeki konumu ve coğrafi karakter (ada, yarımada, kıta, kıta içi ülke olma durumu)] unsurlar olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmaktadır.²⁰ Ancak bu sınıflandırmaya rağmen, günümüz güvenlik ortamında sabit olarak değerlendirilen unsurların bile değişime uğrayabildiği görülmektedir. Örneğin çeşitli bölgelerin sınırları (Orta Doğu, Kafkaslar, Doğu Akdeniz gibi) çeşitli referanslarla değişebilmekte, hatta en sabit unsur olarak görülebilecek coğrafi karakter bile siyasal gelişmeler sonucunda dönüşüme uğrayabilmektedir. Bu durumun en net örneği olarak coğrafi anlamda bir yarımada devletinin, çeşitli gelişmeler karşısında kıta içi bir ülke karakteri kazanması gösterilebilir.²¹

Jeopolitiği oluşturan unsurların bir diğer sınıflandırması da nesnel ve öznel esaslar olarak iki başlık altında yapılabilir. Jeopolitiğin nesnel temel esasları üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar ticaret yollarının (daha geniş bir ifade ile iletişim hatlarının)²² yapısı

---

edilmekte ve jeopolitik özellikler bu inşa sırasında araçsal karakter kazanmaktadır. Bu doğrultuda bu yaklaşıma göre mekân ve mekânın anlamı devamlı olarak yeniden üretilmektedir. Çoğu zaman işlevsel sınırlar farklı biçimlerde örtüştükleri için, işlevsel ve mekânsal sınırlar arasındaki etkileşimin analizi, bölgeleri somut ve net yapılar olarak ele alan anlayışın ötesine geçmektedir. Kessler, Oliver ve Helmiç, Jan, "Geopolitics Of Systems, Boundaries, and Regionalisation", *Geopolitics*, Cilt 12, No 4, 2007, s. 571, 574-579).

¹⁷ Agnew, John A., "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, Cilt 1, No 1, 1994, 53-80; Kessler ve Helmiç, "Geopolitics Of Systems", s. 571.

¹⁸ Lefebvre, Henri, *The Production of Space*, Blackwell, Oxford 1991.

¹⁹ Toptaş, Ergüder 21. Yüzyıl'da Savaş, Kripto, Ankara 2009, s. 56.

²⁰ İlhan, Suat, "Jeopolitik Çalışmaları", 2007, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/318-322%20suat%20ilhan.pdf>, (25.06.2014).

²¹ Diğer bir örnek olarak İngiltere gösterilebilir. İngiltere coğrafi olarak her zaman bir ada olduğu halde ancak "iki yüzyıl süren güç bir "öğrenme" süreci sonunda güçlü bir ada haline gelmiştir. Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, İmge, Ankara 2000, s.88.

²² İletişim hatları bir devleti diğerine bağlayan ve uluslararası ilişkileri sağlayan hatlar olmaktadır. İletişim hatlarını kontrol eden bir devlet tam bağımsızlığını gerçekleştirmiş demektir. Kaynaklara erişim için diğer

ve rotaları, kaynakların coğrafi dağılımı ile devlet sınırlarının karakteri şekline sıralanabilir.²³ Bu hatlar aracılığıyla devletler güç projeksiyonunda bulunabilmekte ve kaynaklara erişim sağlamaktadırlar.²⁴ Devletlerin her zaman bu üç temel unsur çerçevesinde kendi politik karakterlerinden hareketle jeopolitik algılamalarını oluşturdukları söylenebilir. Ancak günümüzde yeni olan husus, sorunların ve tehditlerin mekânsal boyutunun belirsizleşmesi ve de özel bir mekândan bağımsız bir duruma gelmesidir. Bu durum paradoksal bir şekilde jeopolitiğin öneminin artmasına neden olmuştur. Örneğin terörizm belli bir mekândan ve daha önemlisi belli bir devletten bağımsız bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle klasik jeopolitik yaklaşımlar günümüzde büyük oranda yetersiz kalmaktadırlar. Halford John Mackinder'in (1861–1947) kara hâkimiyeti teorisi ya da Nicholas Spykman'ın (1893-1943) kenar kuşak teorisi, günümüz güvenlik ortamının bir ana tehdidi olan terörizm karşısında bir anlam ifade etmemektedir. Geleneksel iki boyutlu jeopolitik anlayışın kaçınılmaz bir sonucu olan klasik coğrafi alan kontrolü, terörizme önlem oluşturamamaktadır. Dolayısıyla geleneksel jeopolitik teorilerin açıklama özellikleri zayıflamıştır.

Jeopolitik, Jeostrateji ve Jeostratejik Bölgeler

Jeopolitiğin nesnel olarak nitelendirilebilecek, iletişim hatlarına bağlı boyutu ve öznel olarak nitelendirilebilecek devletlerin kendi yapılarından kaynaklanan güvenlik algılamalarına bağlı boyutu, kavramsal/terimsel olarak farklı şekillerde de ifade edilebilmektedir. Klasik anlamıyla jeopolitik fiziksel iletişim hatlarının politik hayata etkisi olarak tanımlanırken; jeostrateji ise bir devletin askeri ve diplomatik eylemlerinin coğrafi yönelimi anlamına gelmektedir.²⁵ Bu nedenle (klasik) jeopolitik daha statik bir görünüm sergilerken, jeostrateji çok hızlı değişebilmekte ve çok daha dinamik bir olgu olmaktadır.²⁶ Ancak günümüzde jeopolitik yalnızca fiziksel iletişim hatlarının politikaya etkisi olarak değil de, daha geniş anlamı ile “mekânın politik kararlar üzerindeki etkisi”²⁷ şeklinde tanımlandığında, jeopolitik ve jeostrateji arasındaki ayrım belirsizleşmeye başlamaktadır. Yeni güvenlik ortamında mekânlar, devletlerin karşı karşıya bulunduğu temel sorunlar ışığında anlam ve önem kazanmaya; söz konusu sorunların ise dinamik ve tek bir mekâna bağlı olmamaları nedeniyle jeopolitik, mekâna ilişkin politik kararlarda sürekli bir hareketliliği ifade etmeye başlamıştır. Jeopolitik hareketliliğin söz konusu olduğu durumlarda, belli alanların statik bir şekilde ön plana çıkmasından öte, iç içe geçmiş jeopolitik bölgelerden ve halkalardan bahsedilebilmektedir. Günümüzde ise bu açıdan, klasik ve yeni kavramların birleştiği bir sentez ortaya çıkmakta ve siyasal alana bakışı belirlemektedir. Jeopolitiğin mekâna referansla gerçekleşen bir soyutlama biçimi olduğu düşüncesinden hareketle, soyutlama eylemini oluşturan ve etkileyen tüm unsurların jeopolitiği de etkilemekte ve şekillendirmekte olduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme olgusu ile birlikte jeopolitiğin öneminin azaldığı ve bir analiz biçimi olmaktan çıktığı doğrultusunda görüşler bulunsa da; gerçekte

---

devletlerin iyi niyetine ya da korumasına gerek duymamaktadır. Tersine bir durumda ise diğer devletlerin kontrolü altına girmektedir. Grygiel, a.g.e., s. 27. Bu nokta Türkiye açısından özellikle Kıbrıs bağlamında önem kazanmaktadır.

²³ Grygiel, a.g.e., s.1. Daha genel bir ifade ile jeopolitik değişen ve sabit unsurlardan oluşmaktadır.

²⁴ Grygiel, a.g.e., s. 27.

²⁵ Grygiel, a.g.e., s. 22.

²⁶ Bir devletin dış politikası ve jeostratejisi, jeopolitik yapı ile uyumlu olmalıdır. Aksi durumda, söz konusu devletin başarısı ve hatta varlığı tehlikeye girebilmektedir. Bu durumda devlet kaynak merkezleri ve iletişim hatlarındaki etkinliğini kaybetmekte ve düşüşe geçmektedir.

²⁷ Okman, a.g.e.

günümüz güvenlik ortamında jeopolitik önemini korumakta ve bir dış politika belirleyicisi olmaya devam etmektedir.²⁸ “Küreselleşme” çağında jeopolitik, önemini üç nedenden dolayı korumaktadır. Birincisi ekonomik karşılıklı bağımlılık devletleri uzak bölgelere daha bağımlı ve duyarlı bir hale getirmektedir. İkincisi, küreselleşme çağında bile ticaret coğrafi ana iletişim hatları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Üçüncüsü ise küreselleşmenin hem nedeni hem de bir sonucu olan piyasaların liberalleşmesi, bir diğer deyişle piyasaların dış yatırıma ve uluslararası ticarete açıklığı ABD gücü ile gerçekleştirilmektedir.²⁹

Günümüz güvenlik ortamında jeopolitik, yalnızca anlam açısından değil, klasik jeopolitik ön kabuller açısından da bir değişim süreci içerisindedir. Aşağıdaki ifadeler bu durumu gözler önüne sermektedir:

“Günümüz jeopolitiği klasik jeopolitiğin deniz gücü-kara gücü ikiliğinden ya da Alman ekolünün “geopolitik” anlayışından uzaktır. Jeopolitik dış politikanın belirlenmesinde coğrafyanın determinist bir anlayışla kullanılmasından doğan çevreleme, domino teorisi gibi fikirlerden de uzaktır. Bu kavramlar Soğuk Savaş reel politiginde, yayılcı Amerikan dış politikasının anlayışı ile bütünleşmiş kavramlardır.”³⁰

Geçmişte küresel stratejik anlayış, mekânın (space) birliği ve tek bir hareket alanı olduğu anlayışı üzerine kurulu olmuştur.³¹ Bu nedenle jeopolitik analizlerdeki küresel ve bölgesel ölçek ayrımı, jeostratejik bölgeler ve jeopolitik bölgeler terimleri ile ifade edilmiştir.³² Jeostratejik bölge, dünyanın genelini etkileşim içerisinde olduğu, dünya sistemi içerisinde belli işlevlere ve karaktere sahip olan, ticaret ve iletişim yollarının bulunduğu alan olarak tanımlanmaktadır.³³ Bu noktada önemli olan, jeostratejik bölgelerin önemli bir özelliği, gücün uygulanabilmesi için belli bir büyüklüğe sahip olmaları gerektiğidir.³⁴ Bu yaklaşıma göre yalnızca iki jeo-stratejik bölge bulunmaktadır. Bunlar; ticarete bağımlı deniz dünyası (maritime world) ve kıtasal Avrasya dünyası (Eurasian continental world) şeklindedir. Jeopolitik bölgeler ise, coğrafi özelliklerin bütünlüğünü vurgulayan jeo-stratejik bölgelerin alt-bölgeleri olmaktadır. Algılanması ve fark edilebilmesi için jeopolitik bütünlük bulunmalıdır.³⁵ Üçüncü kategori olarak da “denge bölgeleri/kuşakları”ndan (shatter belt) söz edilebilir. Bu kavramsallaştırma stratejik bir konuma sahip, çatışan devletlerden oluşan ve çatışmaların süper güçlerin çıkarlarına göre belirlendiği bölgelere tekabül etmektedir.³⁶ Son olarak bir de tampon bölgeler (buffers, buffer zones) bulunmaktadır. Tampon bölgeler politik olarak bağımsız, ancak ekonomik olarak bağımlı bir görünüm sergilemektedirler.³⁷ Bu tanım ve kavramlardan bir sonraki bölümde yararlanılacaktır.

Jeopolitik Kayma

Jeopolitik ve jeostratejik değişimler karşısında bazı bölgelerin uluslararası politikada ön plana çıkması ve diğer bölgelerin marjinal durumda kalmaları, “jeopolitik kayma” kavramı ile açıklanabilmektedir. Jeopolitik kaymalar, jeopolitik ve de jeostratejik

²⁸ Grygiel, a.g.e.,s. 1.

²⁹ Grygiel, a.g.e., s. 165-6.

³⁰ Cohen, “Geopolitical Realities, a.g.e., s.2-3.

³¹ Cohen, Saul B., “Geostrategic & Geopolitical Regions”, E. Kasperson, Roger ve V. Minghi, Julian (der.) The Structure of Political Geography, Aldine Publishing, Chicago 1969, s. 178.

³² Aynı yerde.

³³ Aynı yerde.

³⁴ Aynı yerde.

³⁵ Cohen, Geostrategic & Geopolitical, s.179.

³⁶ Cohen, a.g.e.,s.184.

³⁷ Aynı yerde.

değişimler karşısında bazı bölgelerin uluslararası boyutu ile devletlerin algılamalarına bağlı boyutunda meydana gelen değişimler sonucunda gerçekleşir. Klasik dönemde jeopolitik kaymalar, kaynakların merkezlere uzaklığına veya yakınlığına ve ana ticaret güzergâhlarındaki değişimlere³⁸ bağlı olarak ortaya çıkarken,³⁹ günümüzde dinamik bir şekilde gerçekleşen tehdit algılamalarına göre şekillenebilmektedir. Kaynakların dengesiz dağılımı, bazı bölgelerin diğerlerinden önemli olması ve bu bölgede olanların diğer devletlerin yaşamlarını etkilemeleri sonucunu doğurmuştur.⁴⁰ Diğer yandan kaynaklara erişimi engelleme gücü (denial of access) de bir güç kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Kısaca ifade etmek gerekirse “jeopolitik kayma, ana tiyatro sahnesinin değişmesidir.”⁴² Bazı bölgelerin çeşitli faktörlere bağlı olarak önemlerinin artması aşağıdaki ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır:

“Mesela bir bölgenin yerleşme özelliklerinde, nüfus miktarları ile tabii kaynakları arasında husule gelen nispetsizlikler ve denge halinin bozulması, nüfus artış hızının iktisadi kalkınma hızından yüksek olması durumunda meydana gelen değişiklikler, insan topluluklarının bir bölgeden diğerine isteyerek veya mecburen göç etmesi, keza tabii kaynakların kullanılmasında vuku bulan farklılıklar, mesela yeni petrol veya maden yataklarının bulunması vs. yeryüzünde büyük siyasi değişikliklere zemin hazırlamakta ve bu değişikliklere bağlı olarak bazı bölgeler dünyanın siyasi hayatında daha fazla rol oynamaya başlamaktadır.”⁴³

Halford Mackinder 1991 sonrasında uluslararası politikada yaşananları, yani jeopolitik merkezin Avrupa’dan Doğu Avrasya’ya kaymasını, Kolombiya çağından ve Kolombiya çağı sonrasına geçiş olarak tanımlamıştır.⁴⁴ Avrupa artık süper güç kutuplaşmasının merkezinde değildir.⁴⁵ Kolombiya sonrası dönemde uluslararası istikrara öncelikli tehditlerden biri “başarısız devletlerin”⁴⁶ (“failed states”) kendi hâkimiyet alanlarındaki kontrolü ve istikrarı sağlayamamaları olmaktadır.⁴⁷ Özellikle “başarısız devletlerin” kendi bölgelerinde istikrarı sağlayamamaları, bir devletin iradesinden bağımsız tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla günümüz güvenlik ortamının bir özelliği olarak, kaynağı belli bir devlet iradesinin olmadığı yeni tehditlerin ortaya çıkmasından bahsedilebilir. “başarısız devletlerin” en yoğun olduğu Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz bölgeleri günümüzde uluslararası güvenlik algılamalarının ve jeostratejik yönelimlerin odak noktaları durumuna gelmişlerdir.

³⁸ Ticaret güzergâhlarının değişmesi, yeni yolların bulunması, ulaşım teknolojilerindeki yenilik ve kaynakların yerlerinin değişmesi şekillerinde gerçekleşmektedir.

³⁹ 1000-1500 yılları arasındaki jeopolitik gerçeklik Akdeniz, Orta Doğu ve Orta Asya tarafından karakterize edilmiş ve Avrupa ile Asya arasında aracılık rolü görmüştür. 16. yüzyılda Avrupa ile Asya arasındaki bağlantı Avrasya kıtasını çevreleyen okyanuslara kaymıştır. 16. yüzyılda Avrupa’nın Atlantik kıyıları ve Asya’nın Pasifik kıyıları önem kazanmış ve Orta Asya ile Akdeniz stratejik önemini kaybetmiştir. Böylelikle dünyanın ana ticaret rotalarının değişmesi dünya jeopolitiğinden kaymaya neden olmuştur. Grygiel, a.g.e., s. 22.

⁴⁰ Grygiel, a.g.e., s. 30.

⁴¹ Grygiel, a.g.e., s. 31.

⁴² Grygiel, a.g.e., s. 170.

⁴³ Göney, a.g.e., s. 4.

⁴⁴ Walton, Dale C., *Geopolitics and the Great Powers in the Twenty-first Century*, Routledge, New York 2007, s. 24.

⁴⁵ Aynı yerde.

⁴⁶ “Başarısız devlet” tanımı yerine “başarmasına izin verilmeyen devlet” tanımlaması da yapılabilir. Ancak bu başka bir çalışmanın konusudur.

⁴⁷ Walton, a.g.e., s. 21.

Bu noktada jeopolitik açıdan “yenilenme” kavramının açıklanması gerekmektedir. Söz konusu yenilenme, hem teoride hem de uygulamada⁴⁸ gerçekleşmektedir. Teorik açıdan jeopolitiğin kapsamı ve jeopolitik olguların anlamı değişmektedir. Jeopolitik yenilenme ve değişim, jeopolitiğin statik ve coğrafyaya bağımlı bir gerekircilik (determinizm) olduğu yönündeki görüş çerçevesinde sorunlu, hatta olanaksız olmaktadır. Jeopolitik ile siyasi coğrafya arasındaki ayrım bu noktada bir kez daha kendini göstermekte ve kritik bir durum almaktadır. Kısaca tekrarlamak gerekirse siyasi coğrafya, coğrafi yapıların ve özelliklerin siyasal hayat üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Coğrafya değişmez olduğu için, bu görüşe göre jeopolitik yenilenme ve değişim de mümkün olmamaktadır. Ancak bu görüşün jeopolitiğin özetlenen bu tek boyutlu anlayışından uzak, çok boyutlu ve dinamik bir olgu olduğu açıktır. Değişmez/sabit unsurların değişen konjonktürle birlikte yenilenmesi konusunu, sosyal bilimlerin olaylara çok boyutlu ve geniş bir bakış açısı getirmesi gerektiğini savunan Annalles okulunun en önde gelen temsilcilerinden olan Fernand Braudel net bir şekilde ifade etmektedir: “Yapı ve konjonktür [...] bu iki gerçeklik[...] değişken ile inat eden arasında sonsuz olarak parçalanmış gündelik hayatta birbirleriyle ortaklırlar.”⁴⁹

Dolayısıyla siyasi coğrafyanın araştırma alanına giren sabit karakteristikler, jeopolitik boyutta yaşanan bir yenilenmenin dinamik unsurları olmaktadır.

“...Tartışmada iki basamak saptamakta yarar var: bölgesel ve uluslararası düzey olarak. Bölgesel (veya benim alt sistem dediğim) bir seviyede, uluslararası sistemin kendisinin böyle süreklilikler sergilediğini kabul etmeden de, sadece sürekliliğin değil, ekonomik ve kültürel bağlantıların geliştiği ve yayıldığı bile savunulabilir. Bir başka anlatımla, büyük bir sistemin içindeki yerel bölgenin rolünün gerçek bir değişim geçirdiğini kabul etmekle birlikte, aynı zamanda yerel tarzların varlıklarını koruduğunu ve hatta geliştiğini saptamak mümkün olabilir. Böyle bir yaklaşım, uzun dönemli sonuçların daha iyi açıklanmasına yardımcı olabilir.”⁵⁰

Jeopolitik, güvenlik olgusunu ve anlayışını oluşturan unsurlar ile şekillenmektedir. Bu unsurlar, algılayan bir birim, algılanan bir durum ya da olay ve algılamamanın bizzat kendisi olmaktadır.⁵¹ Tüm bu unsur ve/veya süreçlerin mekânsal boyutları jeopolitiği oluşturmaktadır. Daha somut bir ifade ile bir devleti (algılayan birim) oluşturan unsurlardaki bir değişim, o devlette ve bulunduğu bölgede, jeopolitik kayma oluşturabilecektir. Yine güvenlik algısını etkileyen olay ve olgulardaki değişimler ya da yenilenmeler de jeopolitik kaymalara neden olabilmektedir.⁵² Bu bağlamda hangi bölge ya

⁴⁸ Bir jeopolitik düzendeki değişim üç boyutta gözlemlenmektedir. İlk olarak, hiçbir düzenin bir önceki düzenden tamamen bağımsız olmadığı gerçeğinden hareketle, yeni bir dönemin gelmekte ya da oluşmakta olduğunu haber veren “öncü” gelişmeler gözlemlenebilmektedir. İkinci olarak, dost-düşman kalıplarının değişmesi ya da tam tersine dönmesi jeopolitik değişimin göstergelerinden biri olmaktadır. Üçüncü olarak, her ne kadar topyekûn düzeyin karakteri sabit kalsa da periyotlar bazındaki geçiş dönemlerindeki gelişmeler de jeopolitik dönüşüm ve yenilenmenin göstergesi olabilmektedir. Taylor, Peter J., (der.), *Political Geography of the Twentieth Century*, Belhaven Press, London 1993, s.39.

⁴⁹ Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İmge Yayınları, Ankara 1993, s. 429-30.

⁵⁰ Lughod, Janet A., “Süreksizlikler ve Süreklilik: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?” Frank, Andre Gunder ve Gills, Berry K. (der.), *Dünya Sistemi*, İmge, Ankara 2003, 510.

⁵¹ Küçükşahin, Ahmet ve Akkan, Tamer, “Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 3, No 5, 2007, s. 41-66. ; Baysoy, Emre, “Bir Güvenlik-sizleştirme Aracı Olarak Terörizm”. *SAREM, Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, No 17, 2011, s. 97-122.

⁵² Güvenlik algılamasının karakterindeki ve sürecindeki değişimler de jeopolitik anlayışı etkilemektedir. Özellikle günümüz güvenlik ortamının yeni jeopolitik anlayışında ve uygulamalarında “kimlik” konusunun

da bölgelerin ön plana çıkmakta olduğu; yeni güç dağılımı jeopolitik haritada nasıl görüntülenebilir? Hangi bölgeler stratejiktir? Potansiyel çatışma alanları nereleridir? Devletler jeopolitik ilgilerini nerelere odaklamaktadırlar? ve Güç projeksiyonunu nasıl yapılmalıdır? soruları çerçevesinde belirlenebilir.⁵³ Değişen güvenlik referansları, bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda farklı coğrafi referansları ve yönelimleri doğurmakta ve bir dönemin güvenlik yapılarına ve algılayışına göre; coğrafi bölgeler ticaret yollarının kontrolü, sömürge alanı arayışı, yeni kaynaklara (enerji, hammadde, su) sahip merkezlerin ortaya çıkışı, iki kutuplu ya da çok kutuplu bir uluslararası yapının olması, uluslararası politik yapının bazı bölgelerde çatışmayı engelleyerek diğer bölgeleri çatışma alanı haline getirmesi ve jeopolitik bir güç boşluğunun ortaya çıkmasıyla, istikrar için önemli bölgelerdeki güçler dengesinin bozulması bakımlarından önem kazanabilmektedirler.

Sonuç olarak jeopolitik kaymalar iki türlü sınıflandırılabilir. İlk olarak jeopolitiğin anlamında, işlevinde ve algılanışındaki kavramsal kaymalardan söz edilebilir. İkinci olarak ise, konjonktürel değişimlere göre bir bölgenin ortaya çıkması ve önem kazanması şeklindedir. Her ne kadar jeopolitiğin bazı sabit ve nesnel unsurlarından söz edilebilirse de jeopolitik tanım, belirli zamanlarda farklı şekiller almaktadır. Bu durum güvenlik olgusunun çeşitli referanslar yoluyla anlam kazanmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası konjonktür doğrultusunda bazı bölgelerin “ana tiyatro sahnesi” durumuna gelmesi jeopolitik kayma kavramı ile ifade edilmektedir.

Küreselleşme Savaşı: Denge Kuşaklarından Geçit Bölgelerine

Yukarıda sözü edilen gelişmeler ve değişimler, jeopolitiğin günümüzde geçirmekte olduğu genel anlamdaki yenilenmeyi de göstermektedir. Bu yenilenme, jeopolitiğin hali hazırda kendi doğasında var olan özelliklerinden kaynaklandığı gibi, dünya sisteminin geçirmekte olduğu yapısal dönüşümden de beslenmektedir. Uluslararası sistem küreselleşme olgusu ile birlikte yeni bir bütünleşme eğilimi içerisine girmiştir.⁵⁴ Bütünleşen sistemin unsurlarının birbirleriyle olan ilişkilerinin sosyo-kültürel, ekonomik ve politik açılardan son derece hız ve yoğunluk kazandığı bu süreçte, tekrar etmek gerekirse katı ve statik “düzen” yerine, dinamik bir “denge” durumu arayışı ortaya çıkmaktadır. Bu durum aşağıdaki ifadelerde yankı bulmaktadır:

“Sistemler olgunlaştıkça parçalar çoğalmakta ve gücü merkezden çekmektedir. Merkezlesizleşen (decentralizing) bir sistemde karasal (territorial) birimlerin sorumluluğu ile işlevi artmakta ve o sistemin unsurları arasındaki ilişkiler kendiliğindenlik kazanmaktadır [...] Bu etkileşim rekabete ya da işbirliğine dayalı olabilmekte ancak her zaman için çalkantılı bir şekilde yaşanmaktadır. Değişim ise bu çalkantıdan kaynaklanmaktadır.”⁵⁵

---

ağırlık kazanmakta olduğu, jeopolitik mücadelelerin ve şekillenmelerin kimlik konusu üzerinden gerçekleştirilmeye çalışıldığı belirtilebilir. Kimlik tartışmaları ile bağlantılı olarak, jeopolitiğin tüm diğer boyutlarının yanında, Kopenhag ekolünün terimleri ile, bir “güvenlikleştirme eylemi” olmasından hareketle “güvenliksizleştirme”nin de jeopolitik bir proje olarak değerlendirilebileceği de unutulmamalıdır.

⁵³ Grygiel, a.g.e., s. 3.

⁵⁴ Bu konudaki bir tartışma için bkz. Barnett, Thomas P.M., Pentagon’un Yeni Haritası: 21. Yüzyılda Savaş ve Barış, 1001 Kitap, İstanbul 2005.

⁵⁵ Cohen, Saul B., “Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, Annals of the Association of American Geographers, Cilt 81, No 4, 1991, s. 558.

Bu bağlamda Cohen'in kavramsallaştırması doğrultusunda Orta Doğu, Soğuk Savaş döneminde bir "denge bölgesi-kuşağı" (shatter belt) iken, günümüzde ait olduğu deniz dünyası (maritime world) jeo-stratejik bölgesinin, bir alt jeopolitik bölgesi karakterini kazanmaktadır. Bir alt bölge olarak Orta Doğu'nun inşa edici unsurlarının ise önceki dönemlerin aksine ulus devletler değil, mikro ölçekli sosyo-kültürel, ekonomik ve de siyasal birimler oluşturmaktadır.⁵⁶ Bu durum jeopolitik açıdan "geçiş/geçit bölgesi" (gateway region) ya da "giriş kapısı bölgesi" kavramları ile açıklanabilmektedir. Geçiş, geçit ya da giriş kapısı bölgeleri çok çeşitli karakteristik özelliklere sahip olabilmekte ve politik-kültürel olarak ayırt edilebilmektedirler. Geçiş/geçit bölgeleri ve devletlerden kasıt, küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik ve sosyal olarak yükselişe geçen ulus-ötesi (trans-national) güçleri bütünleştirici bir işlev kazanan yarı-egemen bölgeler ve devletler anlaşılmaktadır. Bu tür devletler ve bölgeler "etnik milliyetçi Balkanlaşma" sürecinin neden olduğu merkezkaç direnişleri kontrol altına alarak, onları sistem ile bütünleştirebilme yeteneğine sahiptirler.⁵⁷ Bu durum aşağıdaki ifadelerle daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

"[...] Yeni yarı-egemen devletlerin uzmanlaşmış ekonomik, sosyo-kültürel ve stratejik işlevleri olmaktadır. Yaşama kabiliyetleri ve refahları bölgesel ve küresel diğer unsurlarla bir an önce bütünleşmelerine bağlıdır. Bu devletlerden bazıları bölgeler arası ya da bölge içinde köprü ya da geçit (gateway) olarak hizmet edebilirler, diğerleri ise güvenlik kuşakları (shatter belts) ya da basınç bölgeleri (compression zones) oluşturulmasına yardımcı olabilir. ABD için akılcı bir politika izlenebilmesi için bu yeni yapıların ekonomik açıdan uzmanlaşmalarına ve sosyal özelliklerinin gelişimine yardımcı olmak, aynı zamanda küresel sistemde dengeye (equilibrium) erişilmesini sağlayacaktır."⁵⁸

"Geçit bölgeleri" (gateway regions), kara ve deniz stratejik alanlarını birbirlerine bağlamakla kalmayıp malların, hizmetlerin ve düşüncelerin yayıldığı bir tür ulus-aşırı (transnational) alanlar olmaktadır.⁵⁹ Geçiş bölgelerinin günümüzdeki önemi aşağıdaki ifadelerle daha net bir şekilde anlaşılmaktadır:

"Geçit bölgelerinin, ulus devletin sona ermesiyle ortaya çıkmaya başlayan sınırsız (borderless) dünyanın bir bütün içerisinde toplanabilmesine yardımcı olabileceği değerlendirilmesi yapılmaktadır.⁶⁰ [...] Aynı zamanda, geçit bölgeleri günümüz yönetim anlayışı doğrultusunda yeni(den) mekânlar yaratılması durumuna denk gelmektedir."⁶¹

Doğu Avrupa ve Orta Doğu'nun geneli, bu türden geçit bölgelerine örnek oluşturabilmektedir.⁶² Geçit bölgelerinin daha küçük yapı taşlarını ise dünya sisteminin parçalarının birbirlerine eklenmesini sağlayan, kısıtlı bir egemenliğe sahip (limited sovereignty), küçük ölçekli "santral devletlerin" (exchange estates)⁶³ oluşturacağı

⁵⁶"Sınır değişimleri, genel değişim sürecinin önemli bir parçası ve göstergesidir. Değişim siyasal sınırlarda yaşanabildiği gibi, aynı şekilde jeopolitik sınırlarda da gerçekleşebilir."

⁵⁷Cohen'e göre bir bölgenin Soğuk Savaş sonrasında "güvenlik kuşağından" "geçit" bölgesine dönüşmesi Doğu ve Orta Avrupa'da yaşanmıştır. Kessler ve Helmig, "Geopolitics", s. 573.

⁵⁸ Cohen, Geopolitical Realities, a.g.e., s. 13.

⁵⁹ Sparke, Matthew, "Political geography: political geographies of globalization (2) – governance", Progress in Human Geography, Cilt 30, No 3, 2006, s. 366.

⁶⁰ Ohmae, Kenichi, Borderlessworld: The end of the nation-state: the rise of regional economies, Free Press, New York 1995, akt. Sparke, a.g.e., s. 366.

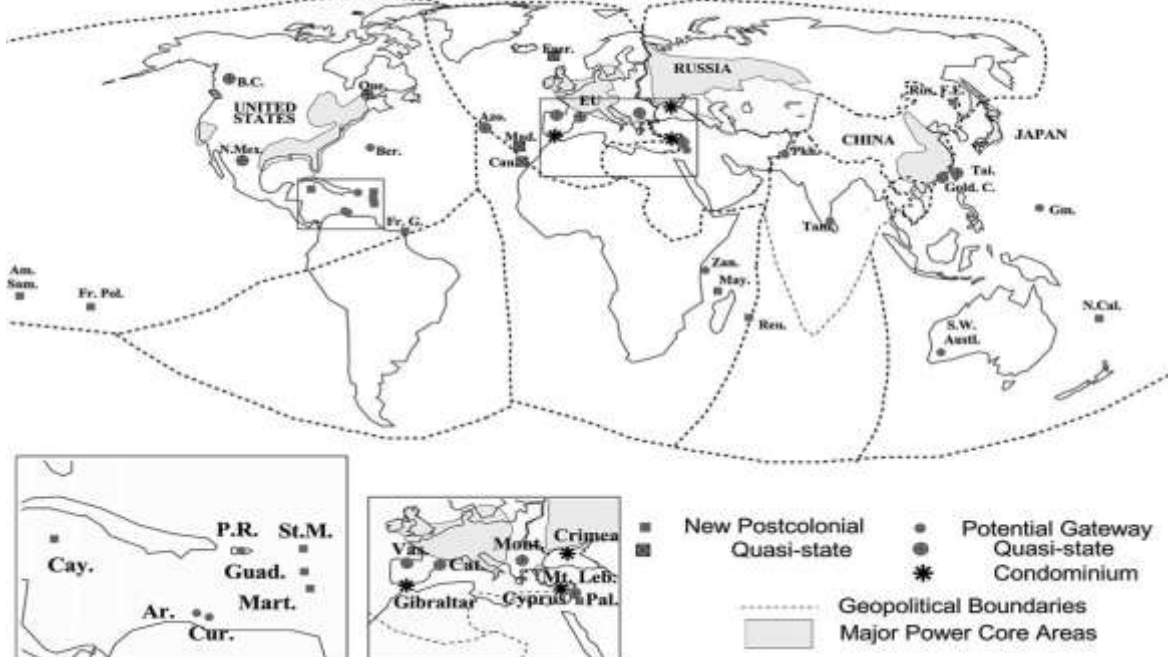
⁶¹ Ohmae, a.g.e., s. 357.

⁶² Cohen 1991 yılını temel alarak ilerleyen yıllarda, yaklaşık 30 adet geçit devletinin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür.

⁶³"Exchange states" kısaca devamlı olarak değişen devletler şeklinde tanımlanabilir. Birçok faktörlere ve negatif unsurlara karşı çok yönlü etki tepki süreci içerisinde devlet gruplaşmalarının hareketlendiği karmaşık sürecin bir sonucu olmaktadır.

belirtilmektedir.⁶⁴ Tarihte Venedik, günümüzde Monako, Bahreyn, Finlandiya ve Malta bu tür devletlere örnek olarak gösterilebilir.⁶⁵ Geçit devletleri ya da santral devletler, belli bir sektörde uzmanlaşmış (turizm, tarım, bankacılık vs.) mikro devletler olmaktadır. Bu devletler sayesinde dünya sistemi daha esnek ve dinamik bir karakter kazanmıştır.⁶⁶

Harita 1: Potansiyel Geçit Bölgeleri ve Santral Devletler

Kaynak: Cohen, Saul, B., "Geopolitical realities and United States foreign policy". Political Geography, 22, 2003.

Geçit bölgelerinin ve santral devletlerin yaratılması ve küresel sistem ile bütünleştirilmesi süreci yalnızca hükümetlerin değiştirilmesini değil; küreselleşme olgusu ile yaygınlık kazanan post-modern fikirler temelinde yeni politik yapılanmaları içermektedir. Dolayısıyla bir önceki ortamın özellikleri ve unsurları ile yeni ortamın karakteristik özelliklerinin çatışması durumundan bahsedilebilir. Bu çatışma, ulus devlet yapısının ve bu yapının temsil ettiği tüm ekonomik, siyasal ve düşünsel olguları ile post-modern fikir ve kavramların uygulamaları arasında yaşanmaktadır. Ancak yaşanan çatışma siyasal bir bağlamdan yoksun değildir. Diğer bir deyişle söz konusu çatışma, günümüz iktidar mücadelesinin hem parçası ve aracısı, hem de görüntüsü durumundadır.

Her ne kadar üniter devletlerin oluşturduğu jeopolitik yapı ve jeopolitik rekabet ile küreselleşme sürecinde yaşanan trendler ve gelişmeler birbirleriyle çelişiyormuş gibi görünse de, bölgede birbiri ardına yaşanan olaylar süreci içerisinde zıt karakterli gelişmeler de gözlemlenebilmektedir. Bu durum değişimin diyalektik doğasından kaynaklanmaktadır.⁶⁷ Değişim sürecindeki en önemli olay siyasi birimlerin de dönüşmesi ve yeni durum karşısında "mimari değişikliklere"⁶⁸ uğramalarıdır. Değişim karşısında, küresel, bölgesel, ulusal ve ulus-altı ölçeklerde yeniden gruplaşmalar yaşanmakta ve

⁶⁴ Cohen, "Global Geopolitical", a.g.e., s.574.

⁶⁵ Aynı yerde.

⁶⁶ Aynı yerde, s. 575.

⁶⁷ Aynı yerde, a.g.e., s. 558.

⁶⁸ Overholt, William, Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü, Elif Yayınevi, Ankara 2011, s. 26.

dünyanın jeopolitik görünümünü tek boyutlu bir pencere camı yerine, çok boyutlu bir elmas görünümünü kazanmaktadır.⁶⁹

Dünya jeopolitik sisteminin evrimi organizmik gelişim süreçleriyle uyumlu olmaktadır. Bu dönüşüm esnek bir hiyerarşileşme, uzmanlaşmış (specialized) ve bütünleşmiş bir mekânsal yapı özellikleri sunmaktadır.⁷⁰ Parçalar uzmanlaştıkça, dünya sistemi daha bütünleşik bir karakter kazanacaktır.⁷¹ Sonuç olarak belirtmek gerekirse geçit bölgeleri ve santral devletler küreselleşmenin getirdiği ve aynı zamanda gerek duyduğu bütünleşmenin sağlanabilmesinde aracı rolü üstlenmektedirler.

Sonuç

Genel kanının ve eksik kavramsallaştırmaların tersine jeopolitik, günümüz politik mücadelelerinde tüm boyutlarda son derece etkili olan bir unsur olmaktadır. Jeopolitik, mücadelelerin ve politik dönüşümlerin yaşandığı bir fiziksel zemin (ve o zeminin özellikleri ile politikaya etkileri ile ilgili) olmak yerine, tüm süreçlerde (politik karar alma ya da politik karşı pozisyon belirleme süreçlerinde) merkezi rol oynamaktadır. Jeopolitik, günümüzdeki küreselleşme sürecinin çekirdeği durumundadır. Nasıl ki bir organizmanın tüm genetik bilgileri çekirdekte bulunuyorsa, politikanın ve politik olayların genetik kodları da jeopolitik aracılığıyla okunabilir. Bu anlamıyla jeopolitik, coğrafi bir belirleyiciliğin çok ötesinde, fakat coğrafyadan çok daha etkili bir şekilde, neredeyse fiziksel bir belirleyiciliğe sahiptir. Jeopolitiğin, fiziksel belirleyiciliği, uluslararası ilişkileri güvenlik konularını dar bir pencereden izlenmekten kurtarmakla kalmayıp, hem akademik açıdan hem de politika yapıcıları ve uygulayıcıları açısından daha geniş ancak aynı zamanda daha yoğunluklu bir bakış açısı sunabilecek ve duruma özgü (ad hoc) tepkisel davranışların da önüne geçebilecektir.

Unutulmaması gereken diğer bir nokta da jeopolitiği fetişleştirerek, totemleştirerek ya da jeopolitiği suçlayarak geçmişteki istenmeyen deneyimlerin bir daha yaşanmayacağını ummanın daha acı olaylara yol açabileceğidir. Jeopolitik, her şeyden önce insanın mekân ile ilişkisinin politik boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutu yok saymak söz konusu mekânı başboş ve kontrolsüz bir şekilde bırakmanın yanında, yaşanmakta olan mücadelelerde söylem boyutundan öteye gidemeyerek tüm süreçlerde etkisiz ve edilgen bir nesne olma sonucunu da doğurabilecektir.

⁶⁹ Cohen, "Global Geopolitical", a.g.e., s. 558.

⁷⁰ Aynı yerde.

⁷¹ Aynı yerde.

KAYNAKÇA

- Agnew, John, A., The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory, *Review of International Political Economy*, Cilt1, No. 1, 1994.
- Agnew, John. A., Regions on the Mind Does Not Equal Regions of the Mind, *Progress in Human Geography*, Cilt23, No. 1, 1999.
- Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl, İmge*, Ankara 2000.
- Barnett, Thomas, P.M., *Pentagon'un Yeni Haritası: 21. Yüzyılda Savaş ve Barış*, 1001 Kitap, İstanbul 2005.
- Baysoy, Emre, Bir Güvenlik-siz-leştirme Aracı Olarak Terörizm, *SAREM, Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, No. 17, 2011.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, İmge*, Ankara 1993.
- Cohen, Saul, Bernard, *Geostrategic & Geopolitical Regions*, Kasperson, Roger, E.; Minghi, Julian V., (der.), *The Structure of Political Geography*, Aldine Publishing, Chicago 1969.
- Cohen, Saul, Bernard, *Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era*, *Annals of the Association of American Geographers*, Cilt 81, No. 4, 1991.
- Cohen, Saul, Bernard, *Geopolitical Realities and United States Foreign Policy*, *Political Geography*, Cilt22, No.1, 2003.
- Göney, Süha, *Siyasi Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1993.
- Grygiel, Jakub, J., *Great Powers and Geopolitical Change*, Md.: Johns Hopkins University Press, Baltimore 2006.
- İlhan, Suat, *Jeopolitik Çalışmaları*, 2007, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/318-322%20suat%20ilhan.pdf>, (25.06.2014).
- Kessler, Oliver and Helmig, Jan, *Geopolitics of Systems, Boundaries, and Regionalisation*, *Geopolitics*, Cilt12, No.4, 2007.
- Küçükşahin, Ahmet ve Akkan, Tamer, *Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit*, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 3, No. 5, 2007.
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space*, Blackwell, Oxford 1991.
- Lughod, Janet, Abu, "Süreksizlikler ve Süreklilik: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?", *Andre Gunder Frank ve Berry Gills (der.)*, *Dünya Sistemi, İmge*, Ankara 2003.
- Nayar, Beldev, Raj, *The Geopolitics of Globalization*, Oxford University Press, New Delhi 2007.
- Ohmae, Kenichi, *Borderless world: The end of the nation-state: the rise of regional economies*, Free Press, New York 1995.
- Okman, Cengiz, *Bölgesel Tehdit Analizi Dersi*, SAREN Ders Notları, 2009-10.
- Overholt, William, H., *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Elif Yayınevi, Ankara 2011.
- Sparke, Matthew, *Political geography: political geographies of globalization (2) – governance*, *Progress in Human Geography*, Vol. 30, No. 3, 2006.
- Taylor, Peter, James, (der.), *Political Geography of the Twentieth Century*, Belhaven Press, London 1993.
- Tezkan, Yılmaz ve Taşar, Murat, *Dünden Bugüne Jeopolitik, Ülke*, İstanbul 2002.
- Toptaş, Ergüder, *21. Yüzyıl'da Savaş, Kripto*, Ankara 2009.
- Walton, Dale, *Geopolitics and the Great Powers in the Twenty-first Century*, Routledge, New York 2007.